

Dalia JAKULYTĖ

**DAIKTAVARDŽIŲ KAMIENŲ MIŠIMAS
"KNYGOJE NOBAŽNYSTĖS"**

Reformatų spaustuvė Kėdainiuose 1653 m. išspausdino tris kalvinų tikybines knygas su vienu bendru tituliniu lapu "Knyga nobažnystės krikščioniškos"¹. Tai Gžegožo iš Žarnoveco "Suma evangelijų", iš lenkų kalbos išversta dviejų Kėdainių reformatų teologų (S. Minvydo ir J. Božimovskio), taip pat jų parengtos "Maldos krikščioniškos". Be to, KN dar yra giesmynas [10]. A. Jakulis yra sudarės "Sumos evangelijų", "Pasijos", "Maldų krikščionišką" ir "Katekizmo", H. Siaurukienė – giesmyno žodžių registrus [5, 6, 7, 8, 9].

KN kalba nebuvo išsamiau tyrinėta; apie ją yra likę keletas A. Jakulio straipsnių (kai kurių tik rankraščiai). Manoma, kad KN parašyta vidurio aukštaičių tarme. A. Jakulis bandė nustatyti net puslapius, kurie rašyti skirtingų autorių, bet čia jis rēmėsi daugiausia įvardžių, jungtukų, dalelyčių rašyba[1, 2, 3, 4]. Šiame straipsnyje analizuojami daiktavardžių kamienai, jų vartojimas, tarpusavio santykiai. Medžiaga rinkta iš minėtų A. Jakulio ir H. Siaurukienės registrų, daiktavardžiai sugrupuoti pagal kamienus, apžvelgiama išvairių kamienų linksnų formos.

Kiekviena tarmė, kiekvienas rašytinis kalbos paminklas yra svarbūs šaltiniai kalbiniams tyrinėjimams, nes kiekviename iš jų atsispindi kitokia padėtis. Vienų, "silpniesniųjų", kamienų daiktavardžiai nyksta, pereina į kitus, "stipresniuosius". Šiuo atžvilgiu įdomesni "silpnesnieji", t.y. *i*, *u*, *iu* ir priebalsinių kamienų daiktavardžiai.

Silpniausiai išsilaike priebalsiniai kamienai. Jie nyksta pereidami pirmiausia į *i* kamieną, o šis savo ruožtu – į *jo* ir *jā* kamienus. Šiuo metu priebalsinių kamienų formas geriausiai yra išlaikę *n* ir *r* kamienų daiktavardžiai, silpniau – *s* kamieno. KN tokį daiktavardžių yra rasta 15: 10 *n*-kamienių (*akmuo*², *augmuo*, *geluo*, *liemuo*, *piemuo*, *pjūmuo*, *ruduo*, *sémuo*, *vanduo*, *šuo*), 3 *r*-ka-

¹ "KNIGA Nobazniſtes krikſćioniszkoſ / Ant gárboſ Diewuy TRAYCEY Szwen-toy Wienatijam: Ant wartoima Baźniciomſ dides Kunigis̄tes Lietuwoſ ißduotá, KIEDAYNIŠE, DRVKAWOIA IOCHIMAS IVRGIS RHETAS, Meatu Poná, 1653" (toliau – KN).

² Pavyzdžiai pateikiami rekonstruoti.

mieniai (*duktė, motė³, sesuo*) ir 2 s-kamieniai (*debesis⁴, mēnuo*) (žr. lentelę Nr. 1).

Dauguma jų neturi pakankamai formų, iš kurių galima nustatyti kamieną (pvz., daiktavardžio *augmuo* užfiksuota tik viena forma). Specifinės priebalsinių kamienų formos sudaro tik 38,7% visų užfiksotų formų. Daugiausia priebalsinio kamieno formų yra išlaikę r-kamieniai daiktavardžiai. Mažiau – s-kamieniai ir n-kamieniai. Specifinės priebalsinių kamienų formos užfiksotos tik penkiuose linksniuose (vns. vard., kilm., dgs. vard., kilm., jnag.). I žo kamieną labiausiai linkę pereiti s-kamieniai daiktavardžiai (22% užfiksotų formų – žo-kamienės), šiek tiek mažiau n-kamieniai (19%). Tik r-kamieniai daiktavardžiai visai neturi žā-kamienų formų. Vien priebalsinio kamieno užfiksotos tik vienaskaitos vardininko formos.

Galima kalbėti tik apie tris daiktavardžius, kurių visos užfiksotas formos – priebalsinio kamieno: *augmuo* (užfiksotas tik vns. gal. *augmenj*), *geluo* (tik vns. vard.) ir *ruduo* (tik vns. vard. ir gal. formos).

Be šių, KN rasti keli i-kamieniai daiktavardžiai, kurie šalia i-kamienų formų daugiskaitos kilmininke turi galūnę -y po kieto priebalsio (*dantis, dešimtis, durys, krūtis, naktis, priežastis*). Priebalsinio kamieno formų reikėtų laukti ir daugiskaitos aliatyve, tačiau užfiksota tik forma *ausiump*.

Daiktavardžio *žmogus* vyraujanti vienaskaitos vardininko forma – u-kamienė (97x); 4 kartus pavartota forma *žmuo* laikytina priebalsine, tačiau ne visai aišku, kaip traktuoti 2 kartus pavartotą formą *žmogs* (ši forma užfiksota tik giesmyne, tad galėjo būti sutrumpinta siekiant reikiamo skiemenu skaičiaus eilutėje). Visuose kituose linksniuose vartojaama u-kamienė fleksija.

Gausiausias ir geriau išlikęs yra i kamienas (žr. lentelę Nr. 2). Iš 88 leksemų vien i-kamienes formos turi 38 lietuviški žodžiai ir 19 skolinių, t.y. daugiau kaip pusė.

Geriausiai iš "silpnųjų" kamienų išsilaike *u* kamienas – visos formos u-kamienės. Kelia abejonių tik tokios formos kaip vns. vard. *žmogs*, vns. ades. *sūnump⁵*, *sūnumpi*, *sūniep*, vns. ines. *dangie* (pastarosios dvi galėtų būti ir o-kamienės).

Gana neblogai išlikusios žu-kamienės vienaskaitos formos. Tik du daiktavardžiai turi žo-kamienų formų (vns. kilm. *aukštiejo*, jn. *mesijošiu*). Daugiskaita beveik ištisai perėjusi į žo kamieną. Bet ir čia vartojamos kelios iu-kamienės formos: dgs. vard. *neprieteliūs* (2x) ir dgs. jn. *kryžiums* (1x). Užfiksota viena daiktavardžio ūglis ir keturios daiktavardžio karalius u-kamienės formos: vns. aliat. *ūglausp*, vns. kilm. *karalaus*, gal. *karaly*, jn.

³ Daiktavardis *moté*, regis, yra išsišakojęs į dvi leksemas: *moté*, *motés* ir *moteris, moteris*. KN užfiksotas tik kelios ē-kamienės formos: vienaskaitos kilmininko forma *motés* (šalia *moters* ir *moteris*, visos po vieną kartą) ir galininko forma *motę* (užfiksota du kartus). Visas kitas formas galima laikyti priebalsinio kamieno.

⁴ Forma *debesis* atstatoma salygiškai, nes KN vienaskaitos vardininkas neužfiksotas.

⁵ Pvz.: *Nori idánt... ing ij tikietumim... átmindami juog Diewás eft Tewu muſu / Sunump ſavo / kuri mums už Prietelu ámžing dawe...KN 21411.*

karalum ir šauksm. *karalaus*⁶.

Iš stipriųjų kamienų įdomesnis ē kamienas. Yra užfiksuoti keli kamienų mišimo atvejai dėl daugumos linksnių formų sutapimo (pvz., ē- ir ā-kamienės formos žodžių, kurių kamienas baigiasi priebalsiu *k: meilē || meila, našlē || našla, sekla || sekłē*).

Tiesa, čia susipyne du dalykai: kamienų mišimas (paradigminis) ir gretutinės įvairių kamienų formos (su savo paradigmomis). KN užfiksuota gana daug daiktavardžių, turinčių gretutinių formų:

i, įo ir *ē* kam.: *pavietris || pavietrė*

i ir *ē* kam.: *pramonis || pramone*

ē ir *ā*: *bagotystė || bagotysta, neviernystė || neviernysta, bendrystė || bendrysta, garbė || garba, pagalbė || pagalba, palaimė || palaima*

ē ir *o*: *didumė || didumas, moteriškė || moteriškas*

ē ir *įo*: *kalinė || kalinys "kalėjimas", ragotinė || ragotinis*

i ir *o*: *pagonis || pagonas*

ju ir *žā*: *rotušius || rotušia*

o ir *ā*: *evangelistas || evangelista* ir kt.

Kelių kamienų formas, atsiradusias dėl skirtingo adaptacijos, dažnai turi skoliniai. Tačiau gana daug ir lietuviškų žodžių turi sunkiai paaiškinamas gretimines kelių kamienų formas (*amžis || amžius, pavyda || pavydas, giluma || gilumas*). Tiesa, dauguma jų yra abstraktai. Konkrečios reikšmės žodžių, turinčių gretimines skirtingų kamienų formas, nedaug, ir ne visų jų formos aiškiai paliudytos. Tačiau, pavyzdžiu, ir *ē*-kamienių daiktavardžių su kamengaliu *l* paradigmos įvairovė leidžia manyti, kad KN néra parašyta viena konkrečia tarme. Taip galima būtų paaiškinti ir kelių kamienų leksemas, – bet tai jau tolimesnių tyrinėjimų tema.

---

⁶ KN jos rašomos su kietu *t*, pvz. *uglauſp, Karałaus.*

lentelė Nr. 1⁷

LINKSNIS	KAMIENAS	PRIEB.K. FORMOS	<i>i</i> KAM. FORMOS	<i>io</i> KAM. FORMOS
VIENASKAITA				
Vardininkas	<i>n</i>	31		
	<i>r</i>	8		
	<i>s</i>	5		
Kilmininkas	<i>n</i>		12	14
	<i>r</i>	3	1	
	<i>s</i>			4
Naudininkas	<i>n</i>			5
	<i>r</i>	(1)	(1)	
	<i>s</i>			1
Galininkas	<i>n</i>	(16)	(16)	
	<i>r</i>	(2)	(2)	
Įnagininkas	<i>n</i>		8	9
Inesyvas	<i>n</i>	(3)	(3)	
	<i>s</i>	(1)	(1)	
Aliatyvas	<i>n</i>		2	
Šauksmininkas	<i>r</i>	1 (? — dukte)		
DAUGISKAITA				
Vardininkas	<i>n</i>	9	3	
	<i>r</i>	2		
	<i>s</i>		1	

⁷ Lentelėse pateiktas įvairių kamienų formų skaičius. Pirmoje lentelėje — *n*, *r* ir *s* kamienų daiktavardžių formos. Antroje — *i* kamieno daiktavardžių (*i*-kamieniais laikomi visi daiktavardžiai, vns. kilm. turintys bent vieną kartą užfiksotą galūnę -ies, išskyrus minėtus *n*, *r* ir *s* kamienus). Jei kelių kamienų formos sutampa, jų skaičius pateiktas skliausteliuose visų kamienų grafose.

lentelės Nr. 1 tēsinys

LINKSNIS	KAMIENAS	PRIEB.K. FORMOS	<i>i</i> KAM. FORMOS	<i>io</i> KAM. FORMOS
Kilmininkas	<i>n</i>	9	(7)	(7)
	<i>r</i>	3		
	<i>s</i>	3		
Naudininkas	<i>n</i>		6	
Galininkas	<i>n</i>	(8)	(8)	1
	<i>r</i>	(2)	(2)	
	<i>s</i>	(4)	(4)	
Inagininkas	<i>n</i>	1	5	
	<i>r</i>	1	2	
	<i>s</i>		1	
Inesyvas	<i>s</i>		2	
Aliatyvas	<i>n</i>	1		
Šauksmininkas	<i>r</i>		1	

lentelė Nr. 2

LINKSNIS	<i>i</i> kam.	pr. kam.	<i>ia</i> kam.	<i>io</i> kam.	<i>e</i> kam.	<i>iū</i> kam.	<i>o</i> kam.	<i>ā</i> kam.
VIENASKAITA								
Vardininkas	(189)	42	4	(189)				
Kilmininkas	403	11 (?— <i>širdes</i>)	2	18	1	1		
Naudininkas	16			5				
Galininkas	(317)		5	(317) 1		2	1	
Inagininkas	31		99	4				

lentelės Nr. 2 tēsinys

LINKSNIS	<i>i</i> kam.	pr. kam.	<i>ia</i> kam.	<i>io</i> kam.	<i>ē</i> kam.	<i>iu</i> kam.	<i>o</i> kam.	<i>ā</i> kam.
Inesyvas	99		1					
Iliatyvas	39						.	
Aliatyvas	8							
Šauksmininkas	30, ?— <i>krikš-</i> <i>čio-</i> <i>ne</i> (1)	<i>smerti</i> (1)						
DAUGISKAITA								
Vardininkas	99			2			2	
Kilmininkas	(207)	18	(207)	(207)			1	
Naudininkas	9			2	2		2	1
Galininkas	197		1	3	4			
Įnagininkas	46		1	1	4		1	
Inesyvas	39			2				
Iliatyvas	9							
Aliatyvas	(6)			(6)			1	
DVISKAITA								
Vardininkas	22							
Galininkas	4							
Įnagininkas	3							

LITERATŪRA

1. Jakulis A. 1860 m. katekizmas ir "Knyga nobažnystės" *Baltistica* 7(1), 1971, 87–99.
2. Jakulis A. "Sumos evangelijų" ir "Maldy krikščioniškų" autorystės klausimu. — *Baltistica* 18(2), 1982, 173–178.
3. Jakulis A. Galiniai -o ir -e ir įvardžiai *mano, tavo, savo* "Sumoje evangelijų" ir "Maldoje krikščioniškose" (rankraštis), Klaipėda, 1984.
4. Jakulis A. "Sumos evangelijų" ir "Maldy krikščioniškų" ryšiai su ankstesniais lietuviškais raštais. — *Kalbotyra* 35(1), 1984, 31–41.
5. Jakulis A. "Knygos nobažnystės" leksika 1, Klaipėda, 1995.
6. Jakulis A. "Maldy krikščioniškų" leksika (rankraštis), Klaipėda, 1984.
7. Jakulis A. "Katekizmo" leksika (rankraštis), Klaipėda.

8. Jakulis A. "Pasijos" leksika (rankraštis), Klaipėda, 1984.
9. Siaurukienė H. Giesmyno leksika (rankraštis), Klaipėda, 1984.
10. Vladimirovas L. *Knygos istorija*, V., 1979, 478–480.

MIXING OF NOUN STEMS IN "KNYGA NOBAŽNYSTĖS"

Summary

A. Jakulis had been started examining the language of the book "Knyga nobažnystės" (KN), issued in 1653. He paid most attention to the question of authorship, using the writing of pronouns, conjunctions, particles as a base. In this article the nouns of the KN are examined: their stems, usage, interrelations, mixing tendencies. The variety of the paradigms of the nouns allows us to suppose that KN was not written in one certain dialect.